

KARADENİZ BÖLGESİ'NDE BEŞİK / BEŞİK YAPIMI

Prof. Dr. Necati DEMİR

Giriş:

Beşik, Türkçe bir kelime olup: “Süt çocuklarını yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta ve demirden yapılmış sallanır bir çeşit küçük karyola.” anlamına gelmektedir. Kelime, Eski Türkçeden beri yürürlüktedir. Mecazi olarak da: “Bir şeyin doğup geliştiği yer.” manasında kullanılmaktadır. *beşi-* (sallamak) fiil kökü ve *+k* fiilden isim yapma eki ile yapılmış isimdir. Bulgarcaya *besik*, Sırpçaya *besika* biçiminde geçmiştir¹. Beşik yapan ustaya ve satan kişiye *beşikçi* denir.

Genel Olarak Beşik:

Beşik ana kucağından sonraki yuvadır. Hayata başlangıçtır. Buradan başlayan hayat, mezara kadar sürüp gider. O yüzden insan ömrü anlatılırken: “*beşikten mezara kadar*” denilir. Çok eskiden beri tanıdığını anlatmak için “*beşiğini sallamak*” deyimini kullanılmaktadır.

Beşik kelimsiyle başka deyimler ve birleşik kelimeler de yapılmıştır:

Beşik kertiği: “Daha beşikte iken anası babası tarafından nişanlanmış kimse”; *Beşik kertme*: “Daha beşikte iken anası babası tarafından nişanlama.” Anadolu’da eskiden beşik kertme, iki aile arasındaki bağların ve dostluğun pekiştirilmesi veya mirasın bölünmemesi için anneler ve babalar arasındaki sözleşmedir. Beşik kertmeye karar verildiğinde aileler arasında, imamın da katıldığı, bir tören düzenlenir, dualar okunur, şerbetleri içilir. Çocuklar büyüyene kadar aileler arasında özel günlerde hediyeleşme olmaktadır; *Beşiklik*: “Beşik yapılmaya, beşik yapımında kullanılmaya uygun”; *Beşiklik etmek*: “Beşik vazifesini, bir şeyin doğup gelişmesine yardımcı olmak”; *Beşikörtüsü*: “İki yana akıntısı olan çatı”; *Beşik salıncak*: “Bayram yerinde kullanılan bir tür salıncak”.

Beşiğin biçimi:

Beşik, kâh az kâh çok farklılıklarla dünyanın her bölgesinde kullanılmaktadır. Asıl amaç çocuğun sallanması, sallanarak rahat yatması ve rahat uyuması olduğu için yapı bakımından genellikle birbirilerine benzerler.

¹ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, Ankara 1999, s. 48-49.

Genellikle sallanmayı sağlayan iki kasnak, iki kasnağı birbirine bağlayan kollar ve tekne biçiminde bir yataktan / yatak yerinden oluşmaktadır. Sallanmayı sağlayan kasnakların yerine bazı yörelerde yarım ay şeklinde ayaklar kullanılmaktadır. Beşik iki yana sallanır ve bu şekilde bebeğin uyuması kolaylaşır.

Hemen hemen bütün beşiklerde üstte mutlaka ana bir kol bulunmaktadır. Çocuğu olumsuz dış etkilerden korumak, ışığın rahatsız etmesini engellemek için bu ana kolun üzerine işlemeli örtü, kilim vb. örtülür.

Beşiklerde görülen farklılıklar coğrafya ve yaşam biçiminden kaynaklanmaktadır. Örneğin yörüklerde, çocuklar sırtta taşındığı için, beşik pek kullanılmaz. Onun yerine hafif, pratik ve basit araçlarla ihtiyaç karşılanır.

Beşiğin tarihi:

Beşiğin Türklere çok eski tarihlerden beri kullanıldığı bilinmektedir. Orta Asya'da yapılan kazılarda M.Ö. I. yüzyıla ait bir Hun gömütünde bulunan malzemeler arasında beşik de vardır. Bulunan bu beşik günümüzde Kazak ve Kırgız Türklere kullandıkları beşiklere benzemektedir. Başkurtların kayın ağacından oyma tekne gibi beşikler kullandıkları bilinmektedir. Türk dünyasının her yöresinde çeşitli tarihlerden kalma beşiklere rastlanmıştır.

Divanü Lügati't-Türk'te Beşik kelimesi *çocuk beşiği* anlamında geçmektedir. Beşik sallamakla ilgili pek çok fiil kullanılmıştır². Eski Kıpçak Türkçesinde de *beşik* kelimesi kullanılmaktadır.

Günümüz Türk lehçe ve şivelerinin tamamında beşik kelimesi ya da beşik kelimesinin ses değişmesine uğramış biçimleri (bişik, besik, pejik, ...) karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde özellikle sarayda kullanılan beşikler değerli madenlerden ve ağaçlardan yapılmıştır. Bunlardan en ünlüsü Topkapı sarayında sergilenen *Altın Beşik*'tir.

Beşiğin yapılışı:

Beşik; işlenmesi kolay ve dayanıklı ağaçlar tercih edilmekle birlikte, daha çok abanoz, ceviz, servi, kestane, kızılbaş, kayın vb. ağaçlarından

² Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini*, İndeks, TDK yay., Ankara 1986, s. 86.

yapılmaktadır. XV. yüzyıldan itibaren madenî beşikler de görülmeye başlamıştır. Altın, gümüş ve bronz beşikler de tarih içinde kullanılmıştır.

Karadeniz Bölgesi'nde Beşiğin Yapılışı:

a. Malzeme: Karadeniz Bölgesi, orman varlığı bakımından zengin sayılmaktadır. Bu yüzden beşikler mutlaka ağaçtan imal edilmektedir. Ağaç olarak çoğunlukla ceviz kullanılmaktadır. Ancak kestane, kızılağaç, kayın, lâdin ağacından da beşik yapılmaktadır.

b. Biçim: Yarım daire biçiminde hazırlanmış iki tahta, beşiğin ayak görevini üstlenir. Yine yarım ay şeklinde bükülmüş iki ince tahta veya ağaç bu ayakların üzerine yerleştirilmiştir. Ayaklar, delinmek suretiyle karşılıklı kollarla tutturulmuş, daha sonra orta bölümde bebeğin yatağının yerleştirileceği bir düzen kurulmuştur.

Her iki yanda bulunan boşluklar ve beşiğin kol ağaçları, tahta halkalar ve boncuklarla süslenmektedir.

Beşiğin en önemli özelliği, bebek ve çocuklar için son derece güvenli olmasıdır.

Hangi şartta olursa olsun, çocuğa zarar vermeyecek bir yapıda ve çocuğu yaralamayacak bir biçimde yapılmaktadır. Beşiğin bütün malzemeleri yuvarlak veya ovaldır. Hiçbir parçasının kesici veya delici özelliği yoktur. İnsan vücudunu herhangi bir biçimde yaralayacak parçası bulunmamaktadır.

Çocuk, beşiğe yörek denilen bir kumaşla sarılmaktadır. Bu kumaş çok geniş olup çocuğu iyice kavramaktadır. Beşik devrilse bile çocuğa zarar gelmesi mümkün değildir.

Beşik Efsanesi:

Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon ilimize bağlı bir ilçenin adı da *Beşikdüzü*'dür. Bu adın verilmiş sebebi şöyledir:

“Yaylacılığın canlı olduğu yıllarda, Gökçeköylüler yaylaya göçmüştür. Bir aile köydeki işlerini toparlayamadığı ve hazırlıklarını tamamlayamadığı için birkaç gün gecikmişlerdir. Toparlandıklarında hemen alelacele yola çıkarlar.

Ailenin, biri bir haftalık olmak üzere, dokuz oğlu vardır. Her biri yaylada kullanılacak eşyaları yüklenmiştir. Yükleri çok ağırdır. Sırtlarındaki ağır yüklerle saatlerce yürüdükten sonra ormanlarına çıkarlar. Hepsi çok

yorulmuştur. Fakat hem yük hem de bir haftalık bebeği taşıdığı için anne daha çok yorulmuştur. Artık gidecek gücü kalmamıştır.

Daha fazla bu hâlde yola devam edemeyeceğini anlayan annenin aklına bir fikir gelir. Biraz tereddüt ettikten sonra kocasının kulağına: “Nasıl olsa yetişkin sekiz oğlumuz var. Ben bu çocuğu taşıyamıyorum. Şuracıkta bir ağacın kovuğuna bırakalım. Bu da olmayıversin.” der. Kocasını önce kabul etmez. Fakat bakar ki olacak gibi değil. Karısının dediğini yapar. Bir ağaç kovuğu bulurlar. Küçük bebeği buraya bırakıp yollarına devam ederler, yaylaya çıkarlar.

Yaylayı o yıl bir salgın hastalık kasıp kavurur. Bu salgın hastalık genç ihtiyar demez, çok sayıda insanın ölümüne sebep olur. Bu ailenin sekiz yetişkin erkek evladı da ölenler arasındadır. Aile harap olur. Aynı yıl içerisinde dokuz çocuğu kaybetmenin üzüntüsü içerisinde çaresiz köylerine dönmeye karar verirler.

Dönerken ormana ulaştıklarında bıraktıkları en küçük çocukları akıllarına gelir. Oturup hem diğer çocukları hem de burada bıraktıkları bebek için feryat ederek ağlarlar. Sakinleşince: “Gidip bebeğimizin kemiklerini olsun görelim.” derler.

Karı koca bebeği bıraktıkları ağacın yanına yaklaşınca ağacın dibinden büyük bir kuş uçar. Bir keçi de yanında beklemekte. Anne: “Eyvah! Bebeğimi şimdi bu kuş yedi gidiyor. Keşke birkaç dakika evvel gelseydik.” der. Bu arada bebeğin ağlama sesini duyarlar. Koşarlar, bakarlar ki bebek yaşıyor. Hem de sağlıklı olarak. Hatta etlenmiş, butlanmıştır. Dünya anne ve babanın olur.

Hemen çocuğu alırlar. Sevinerek yola devam ederler. Fakat biraz önce çocuğun yanından kalkan elik keçisi bunların peşini bırakmaz. Feryat edip bağırılmaktadır. Onlar ilerde keçi arkada köye kadar gelirler.

Keçiyi köyden uzaklaştıramazlar. Bakarlar olacak gibi değil. Bebeği beşikle birlikte bir dağın zirvesine çıkarırlar. Keçi gelip bebeği emzirir, sever, okşar, geri gider. Bir sonraki gün tekrar geri gelir. Aile de her gün aynı işi çocuk büyüyene kadar yapar. Çocuk büyüyünce keçi kaybolup gider.

Bu çocuk Bayraktar ailesinin devamını sağlar. Beşiği bıraktıkları yerin ismi “Beşikdağı” olur. Yakın zamanda Beşikdağı’nın eteklerinde yerleşim yeri kurulur. Beşikdağı’nın eteklerinde olduğu için buraya “Beşikdüzü” ismi

verilir. Yani Trabzon'a bağlı Beşikdüzü ilçesinin isminin alması bu efsaneye dayanmaktadır"³.

Sonuç:

Hızlı sanayileşme nedeniyle, geleneksel malzemelerin yerini sanayi ürünlerinin aldığı günümüzde beşik ve beşikçilik sona ermek üzere olan araç ve zanaatlar içerisine girmiştir.

Ahşap beşiğin ve beşikçiliğin gelecek on yıl içerisinde tarihin karanlığına gömülmesi kaçınılmaz gibi görünmektedir.

³ Şalpaazarı ilçesi Gökçeköy'de yaşayan 59 yaşındaki Naci Bayraktar'dan 23.7.2002'de tarafımızdan derlenmiştir.